

5. IDŐSKORI TÁRSADALMI EGYENLŐTLENSÉG – NYUGDÍJ-EGYENLŐTLENSÉGEK MAGYARORSZÁGON*

REIFF ÁDÁM & SIMONOVITS ANDRÁS

A nyugdíjak egyenlőtlenségét a legtöbb fejlett országban nagyobb figyelem övezi, mint a kereseteket. Bár a jelenlegi magyar nyugdíjrendszer lényegében véve követi az életpálya-kereseteket, helyenként tartalmaz újraelosztó, a kereseti egyenlőtlenségeket kiegyenlítő elemeket. A nyugdíjak egyenlőtlenségének a vizsgálatához a KSH nyilvános adatait használjuk, viszonylag egyszerű eszközökkel feldolgozva a néhol hiányos és rosszul tagolt nyers adatokat. Fő eredményeink: 1. dokumentáljuk az előző évtizedben fokozatosan növekvő nyugdíj-egyenlőtlenségeket; 2. jelezzük a növekvő egyenlőtlenségek lehetséges okait. Célszerű lenne, ha a kormányzat a nyugdíjrendszer paraméterértékeinek megváltoztatásával csökkentené a jelenlegi túlzott nyugdíj-egyenlőtlenségeket.

Bevezető

A nyugdíj-egyenlőtlenség többértű fogalom, mi csak két értelemben tanulmányozzuk.

1. Közvetlen egyenlőtlenség: például adott évben mennyire szóródnak a nyugdíjak az átlag körül?
2. Közvetett egyenlőtlenség: a nyugdíjtervezésnél figyelmen kívül hagyott tényezők mennyiben térítik el a nyugdíjakat?

Kezdjük az előzményekkel. A nyugdíjrendszer működésével kapcsolatos adatokat 2016 előtt az ONYF kiváló évkönyvei szolgáltattak; az azóta eltelt időszakról jóval korlátozottabb körű, de mégiscsak hasznos információkat tartalmaznak a KSH 2012–2021 között megjelent Szociális statisztikai évkönyvei. Elméletibb oldalról Major–Martos (2000) foglalkozott a magyar nyugdíjrendszer kvantitatív egyenlőtlenségeivel, a szerzőpáros az induló nyugdíj–életpálya kereset kapcsolatát vizsgálta. A 2010-es évtizedben Krémer (2015) egy egész könyvet szentelt az elhalálozás különbségei miatti egyenlőtlenségeknek. Molnár D.–Hollósné (2015), valamint Bíró és szerzőtársai (2021)

magyar adatokon alaposan dokumentálták a várható élettartam és az életpálya-jövedelem közti pozitív korrelációt, az élettartamrést (vö. Chetty és szerzőtársai, 2016). Ezt figyelembe véve a nyugdíjak eloszlásának vizsgálatában Simonovits–Lackó (2021) a degresszió, Simonovits (2022) az indexálás és az életkor szerepének hatását mutatta meg.

A nyugdíjak közvetlen egyenlőtlensége

Egyenlőtlenségek 2010 előtt

Az utóbbi évtizedben alig vizsgálták a magyar nyugdíjrendszer közvetlen egyenlőtlenségeit. Ezért célszerűnek tartjuk a már hivatkozott Major–Martos (2000) főbb megállapításait idézni. E tanulmány 3. táblázatából vesszük át az 1988-ban és 1997-ben *induló nyugdíjak* (y) életkeresettől (x) való függésének lineáris becslését, ahol mindkét kategóriát a havi átlaghoz viszonyítjuk:

$$y_{1988} = 0,637x_{1988} + 0,336 \text{ és } y_{1997} = 0,821x_{1997} + 0,153.$$

E becslésekben az x változó együtthatója azt mutatja meg, hogy az induló nyugdíj mennyire függ az életpálya-keresettől, az állandó tag pedig az induló nyugdíj

* Simonovits András kutatását az NKFI 129078 sz. pályázata támogatta. Köszönetet mondunk a kutatásban résztvevő kutatóknak: Lackó Máriának és Oblath Gábornak.

díjak azon részét jelenti, amelyet életpálya-keresettől függetlenül mindenki megkap. A becslések alapján míg 1988-ban minden 1000 forint életpálya-keresetből 637 forint lett nyugdíj, addig 1997-re ez az arány már 821 forintra növekedett – tehát az 1997-es induló nyugdíjak már erősebb mértékben függtek az egyén életpálya-keresetétől, mint az 1988-asok.

Nem lehet közvetlenül kiterjeszteni az induló nyugdíjakra vonatkozó vizsgálatot a *már megállapított nyugdíjakra*, de Major–Martos (2000) 2. táblázatából kiolvasható a nyugdíjak és az életpálya-keresetek relatív szórása: 1988 és 1997 között mindkettő csökkent, de a kereseteké jobban (0,59-ről 0,45-re, szemben a nyugdíjknál tapasztalt 0,37-ről 0,33-ra való csökkenéssel). A már megállapított nyugdíjknál tehát az induló nyugdíjakkal ellentétben 1988 és 1997 között nem csökkent az újraelosztás.

Az 1997-es reform – a kötelező magánnyugdíj-rendszer újraelosztás-mentességéhez igazodva – fokozatosan majdnem megszüntette a közvetlen újraelosztást a kötelező tb-rendszerben is. Később azonban a járulékalap plafonjának megszüntetése miatt a 90 és a 80 százalékos degressziós kulcsok – amelyek értelmében az életpálya-kereset egységnyi növekedése havi 372 ezer forint életpálya-átlagkereset fölött csak 0,9, majd havi 421 ezer forint életpálya-átlagkereset fölött csak 0,8 egységgel növeli a nyugdíjat – megmaradtak, sőt a degressziós sávhatárok 372 ezer és 421 ezer forinton való nominális rögzítése miatt a degresszió egyre erősödik. Ennek az az oka, hogy míg 2012-ben csak a nyugdíjba vonulók kis részének haladta meg a havi életpálya-keresete az alsó degressziós sávhatárt jelentő 372 ezer forintot, és ezért a nyugdíjba vonulóknak csak egy nagyon kis részét érintette a degresszió, addig 2022-re – az egy évtized alatt bekövetkezett igen jelentős nominális bérnövekedés miatt – már a nyugdíjba vonulók nem elhanyagolható részének haladja meg a havi átlagkeresete a felső degressziós sávhatárt jelentő 421 ezer forintot, vagyis az újonnan nyugdíjba vonulók egyre nagyobb hányadának csökken a megállapított nyugdíja a degresszió miatt. Másrészt az 1997-es terve-

kel ellentétben a nyugdíjskálát sem tették lineárisrá a korábbi erősen degresszívra, és így a mai napig érvényesül az ebben rejlő kiegyenlítő mechanizmus (20 *versus* 40 szolgálati évvel az életpálya átlagkereset 53 *versus* 80 százaléka szerezhető meg).

Az egyenlőtlenségek becslése 2012 után

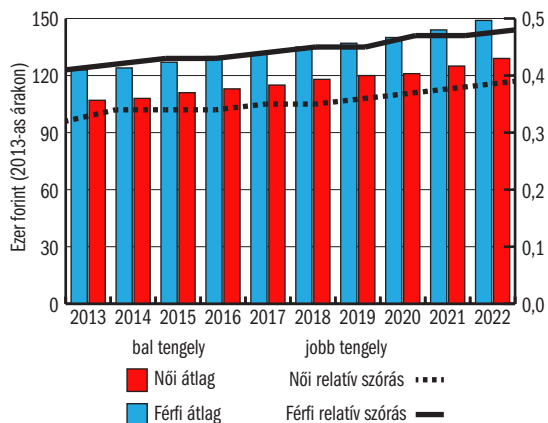
A folytatásához célszerű felsorolni az utóbbi évtized nyugdíjreformjait és ellenreformjait. 2011 elején lényegében megszűnt az 1998-ban bevezetett (kötelező) magánnyugdíjrendszer. 2010-ben feltételelessé vált, majd 2012-ben megszűnt a már megállapított nyugdíjak vegyes indexálása, 2011/2012-ben megnyílt a Nők40, és bezárult az előrehozott nyugdíj; 2013-tól nemcsak a munkáltatói, de a munkavállalói járulékalapnak sincs plafonja, s emiatt elmaradt a korábban már tárgyalt 90 és 80 százalékos degressziós sávok tervezett teljes megszüntetése. Az általános korhatár 2013 és 2022 között lépcsőzetesen 62-ről 65 évre emelkedett, végül a munkáltatói járulékkulcs (szochó) 2016 és 2022 között a felére, 27-ről 13 százalékra csökkent.

A már megállapított öregségi nyugdíjak 2013–2022 közötti egyenlőtlenségét a nyugdíjak összegének KSH által minden évben a Szociális statisztikai évkönyvben közölt, osztályközök szerinti megoszlása alapján vizsgáljuk. Az induló dátum azért 2013, mert a nyugdíjak besorolásának 2012. január 1-jei megváltozásával a 2012 előtti és az az utáni adatok összehasonlíthatósága korlátozott. A 2013–2022 közötti tíz évben az adott év január 1-jén érvényes, éves emelés utáni nyugdíjak eloszlását vizsgáljuk.

Mivel a KSH az osztályközös eloszlás mellett csak a nyugdíjak átlagát közli, az egyenlőtlenséget (relatív szórást) becsülnünk kell. Ezt úgy tesszük meg, hogy a megfigyelt osztályközös eloszlásokra évenként és nemként egy-egy lognormális eloszlást illesztünk, és a szóródási mutatókat a legjobban illeszkedő lognormális eloszlás alapján becsülnük. (Az illesztett eloszlások átlagainak, valamint a KSH által közölt tényleges átlagnyugdíjak összehasonlítása alapján az illeszkedés igen jónak mondható.)

Az 5.1. ábrán az öregségi nyugdíjak (2013-as áron kifejezett) átlagának és relatív szórásának az alakulását mutatjuk be 2013–2022 között, nőkre és férfiakra különválasztva. Jól látható, hogy az öregségi nyugdíjak relatív szórása időben mindkét nem esetében növekvő. Ennek legfőbb oka, hogy a 2010-es évek második felétől a gyors ütemben növekvő reálbérek kiemelkedő mértékben emelték az induló nyugdíjakat.

5.1. ábra: Az öregségi nyugdíjak átlaga és relatív szórása 2013–2022 között

Egy további közvetlen egyenlőtlenség a *férfi versus női* egyenlőtlenségre vonatkozik. Az 5.1. ábra alapján azt látjuk, hogy a nők öregségi nyugdíjának az átlaga a vizsgált időszakban mindvégig körülbelül 13 százalékkal alacsonyabb a férfiak öregségi nyugdíjának az átlagánál, és ez az elmaradás időben alig változik (a vizsgált tíz évben 12,4 és 13,5 százalékos között ingadozik).

Figyelmünket 2015-re fordítva – amikor az ONYF Statisztikai Évkönyve utoljára közölt részletes adatokat –, azt látjuk, hogy az induló öregségi és öregségi jellegű nyugdíjak átlagos havi összege 125,0 versus 110,4 ezer forint volt, amelyet részben a 2015-ben nyugdíjba vonultak átlagos életkora közötti különbség (62,6 versus 60,0 év), részben pedig a férfiak magasabb keresete magyaráz. (Érdekes módon a nyugdíjba vonuláskor beszámított szolgálati időknél némi többlet mutatkozik a nők javára, vélhetően azért, mert a Nők40 kedvezményrel nyugdíjba vonulók sziszte-

matikusan magasabb szolgálati idővel rendelkeznek.) Azonban mivel 65 éves korban a további várható élettartam a férfiak és a nők esetében 14,2 versus 17,8 év, az egyébként is korábban nyugdíjba vonuló nők jóval tovább részesülnek öregségi nyugdíjban.

Rátérve az összes öregségi nyugdíjra, 2015 decemberében a férfiak létszáma 751,2 ezer fő volt szemben a nők 1266,3 ezer fős létszámával – tükrözve a férfiak magasabb korhatárát és nagyobb halandóságát. A kereseti egyenlőtlenségek hatása mutatkozik meg a *főellátás* havi nyugdíjösszegében: 124,9 versus 97,8 ezer forint. A főellátás összegében látható különbséget tompítja az özvegyi nyugdíjakkal megfigyelhető fordított viszony (férfiaknál 33,4 versus nőknél 70,4 ezer forint), amely egyben magyarázatot ad az 5.1. ábrán látható kisebb eltérésre a *teljes ellátások* összegében.

A nyugdíjak közvetett egyenlőtlensége

Filozófiája szerint a magyar nyugdíjrendszer egy kötelező megtakarítási programnak is tekinthető, ahol az induló nyugdíj az életpálya-befizetéssel arányos, a folytatása értéktartó, és az életpálya-egyenlegnek várható értékben nullának kellene lennie. Egyedül a nők korábbi nyugdíjba vonulási életkora és hosszabb várható élettartama miatti újraelosztás képezhet kivételt. Ehhez képest a következő káros közvetett egyenlőtlenségek figyelhetők meg.

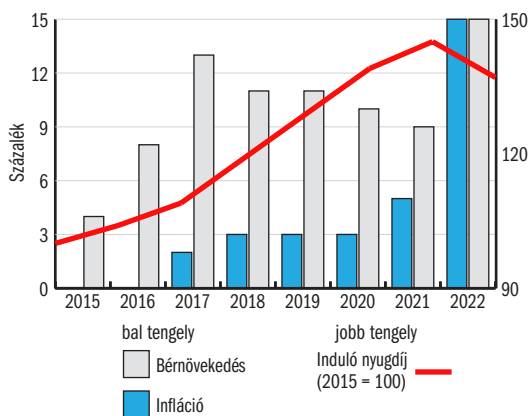
a) A 2016 és 2020 közti gyors *reálbér-növekedés* (egy év késleltetéssel) arányosan, de méltánytalanul növelte az induló nyugdíjak reálértékét.

Nincsenek nyilvános adataink, ezért megelégszünk egy becsléssel. Adott évi induló nyugdíj reálnövekedése közelítőleg egyenlő az előző évi nominális bérendex és az adott év inflációs index hányadosával. Szempontunkból mellékes, de megemlítjük, hogy a hazai átlagos nominálbéradatok ebben az időszakban jelentősen felülbecsülték a tényleges értékeket (*Oblath–Simonovits*, 2023). A 5.2. ábrán közöljük az éves ár- és nominális bérnövekedést, valamint a becsült induló nyugdíjat, 2015-ös árszinten. Látható, hogy 2015 és 2021 között az induló nyugdíjak reálértéke évről évre

nagyon gyorsan növekedett, feszültséget okozva az egymás utáni évjáratok között.

b) Az egyes évjáratok között a stagnáló várható élettartam és a gyorsan növekvő általános korhatár növeli a nettó nyugdíjbefizetést. Bár az egyre későbbre tolódó pályakezdési életkor és az 1990 után egyre töredzettebbé váló életpályák elvileg csökkentik a nyugdíjba vonulásig felhalmozott szolgálati évek átlagos számát, az elmúlt évtizedek folyamatos korhatáremelései miatt a felhalmozott szolgálati évek száma a később született korosztályok esetén magasabb.

5.2. ábra: Az induló nyugdíjak reálértékének becsült időSORA (215 = 100)

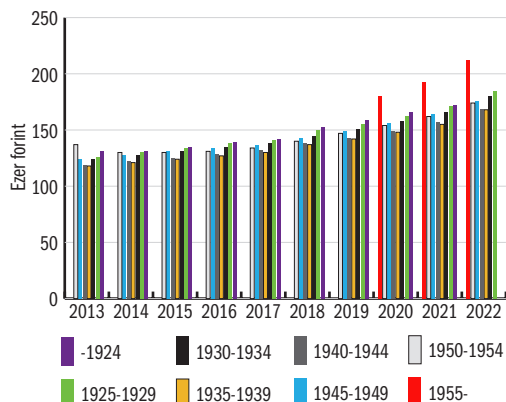

Az 5.3. ábra a férfiak átlagos öregségi nyugdíjait mutatja 2013 és 2022 között születési korcsoportok szerint, a KSH 2012–2021 között megjelent Szociális statisztikai évkönyvei alapján. Az ábra jól szemlélteti az előző két pontban bemutatott folyamatokat. Egyrészt jól látható, hogy az 1955-ben vagy később született korosztályok (amelyek 2019-től vonulhattak nyugdíjba) újonnan megállapított öregségi nyugdíjai kiugróan magasak a többi korosztályhoz képest. Másrészt az is megfigyelhető, hogy a még a korhatáremelések előtt kevés szolgálati évvel nyugdíjba vonuló 1935–1939-es és 1940–1944-es korosztályok átlag nyugdíjai alacsonyabbak, mint az utánuk magasabb életkorban és ezért több szolgálati idővel nyugdíjba vonuló korosztályoké.

Összefoglalás

A 2010 utáni időszakban mind a közvetlen, mind a közvetett nyugdíj-egyenlőtlenségek nőttek. Véleményünk szerint ez a kettős folyamat társadalmi szempontból előnytelen, és szabályozási hibák okozták. Ezen visszamenőleg aligha lehet változtatni, de a nyugdíjrendszer paramétereinek a megváltoztatásával a folyamat megállítható.

5.3. ábra: A férfiak átlagos öregségi nyugdíja 2013–2022 között korosztályok szerinti bontásban

Hivatkozások

- BÍRÓ ANIKÓ–HAJDU TAMÁS–KERTESI GÁBOR–PRINZ DÁNIEL (2021): [Life Expectancy Inequalities in Hungary over 25 Years: The Role of Avoidable Deaths](#). *Population Studies*, Vol. 75. No. 3. 443–455. o.
- CHETTY, R.–STEPNER, M.–ABRAHAM, S.–LIN, S.–SCUDERI, B.–TURNER, N.–BERGERON, A.–CUTLER, D. (2016): [The Association between Income and Life Expectancy in the United States, 2001–2014](#). *JAMA*, Vol. 315. No. 16. 1750–1766. o.
- KRÉMER BALÁZS (2015): Mi is a kétségbeejtő abban, hogy tovább élünk? avagy Az idősödési válság és a halál egyenlőtlenségei. Napvilág, Budapest.
- MAJOR KLÁRA–MARTOS BÉLA (2000): Változik a nyugdíjak egyenlőtlensége. Megjelent: *Augusztinovics Mária* (szerk.): *Körkép nyugdíjreform után*. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest, 96–115. o.
- MOLNÁR D. LÁSZLÓ–HOLLÓSNÉ MAROSI JUDIT (2015): [Az öregségi nyugdíjasok halandósága. A nyugellátási összeg, a nyugdíjazási életkor és a halandóság összefüggései Magyarországon, 2004–2012](#). *Közgazdasági Szemle*, 62. évf. 12. sz. 1258–1290. o.
- OBLATH GÁBOR–SIMONOVITS ANDRÁS (2023): [Keresetek, valorizáció és nyugdíjak – koncepcionális kérdések és statisztikai problémák](#). *Közgazdasági Szemle*, 70. évf. 9. sz. 929–963. o.
- SIMONOVITS ANDRÁS (2017a): [Az elfelejtett nyugdíjdegreszió](#), *Közgazdasági Szemle*, 64. évf. 6. sz. 650–660. o.
- SIMONOVITS ANDRÁS (2017b): [A nyugdíjtól függő halandóság és a nyugdíjkiadások hosszú távú előrebecslése](#). *Statisztikai Szemle*, 95. évf. 4. sz. 423–431. o.
- SIMONOVITS ANDRÁS (2022): [Élettartamrés, indexálás és korspecifikus nyugdíjeloszlás](#), *Közgazdasági Szemle*, 69. évf. 10. sz. 1157–1169. o.
- SIMONOVITS ANDRÁS–LACKÓ MÁRIA (2021): [A várható élettartam–jövedelem-kapcsolat egyszerű ökonometriai becslése – újraelosztás a nyugdíjrendszerben](#), *Közgazdasági Szemle*, 68. évf. 11. sz. 1162–1170. o.